

Олександр Мазепа

“ЗАПИСКИ УГГТ” ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТОВАРИСТВА

У статті поставлено завдання проаналізувати одне з наукових видань Українського Генеалогічного і Геральдичного Товариства – “Записки УГГТ”, яке виходило в 1969–1971 рр. і було присвячене актуальним проблемам тогочасної української геральдики, генеалогії, сфрагістики та вексилології.

Ключові слова: спеціальні історичні дисципліни, геральдика, сфрагістика, вексилологія, “Записки УГГТ”, “Бібліографічний показник української емблематики”.

В данной статье поставлена задача проанализировать одно из научных изданий Украинского Генеалогического и Геральдического Общества – “Записки УГГТ”, которое выходило в 1969–1971 гг. и было посвящено актуальным проблемам украинской геральдики, генеалогии, сфрагистики и вексилологии.

Ключевые слова: специальные исторические дисциплины, геральдика, сфрагистика, вексилология, “Записки УГГТ”, “Библиографический указатель украинской эмблематики”.

In this article, asked to review one of scientific publications of the Ukrainian Genealogical and Heraldry Society – “Notes of UHNT”, published in 1969–1971 and was devoted to actual problems of contemporary Ukrainian heraldry, genealogy, vexillology and sigillography.

Key words: special historical sciences, heraldry, sphragistics, vexillology, “Notes of UHNT”, “Bibliographic index of Ukrainian emblematic”.

Розвиток української історичної науки за кордоном в другій пол. ХХ ст невід’ємно пов’язаний із діяльністю наукових установ та товариств. З огляду на це, великого значення набуває дослідження праці тих наукових установ, які зробили помітний внесок у розвиток спеціальних історичних дисциплін, зокрема геральдики та

генеалогії. Зацікавлення та особлива увага саме до цих наук була закономірним явищем. Адже на Заході в умовах “свободи духової праці” опинилося поважне число українських знакознавців і родознавців, тоді як дослідження з української геральдики та генеалогії в УРСР з 30-х рр. XX ст. були або підпорядковані комуністичній ідеології або взагалі заборонені. Особливо це стосувалось генеалогії, бо вона вважалась класовою дисципліною, що слугувала інтересам аристократії та інших заможних верств населення, і тому її розвиток був позбавлений перспектив в УРСР.

Силами та стараннями Л. Винара, Р. Климкевича та О. Оглоблина при підтримці інших в липні 1963 року було організовано Українське Генеалогічне і Геральдичне Товариство (далі – УГГТ). Творці мету діяльності нового науково-громадського осередку вбачали в тому, щоб силами “науковців, любителів і прихильників можна було б плекати занедбані українським суспільством допоміжні історичні науки як генеалогія, геральдика” [7, с. 8].

Протягом 1963–1972 рр. основними виданнями Товариства були “Бюлетень для членів УГГТ” (далі – “Бюлетень”) та “Додатки до Бюлетеня” (далі – “Додатки”). “Бюлетень” виконував інформаційну функцію, адже в ньому можна було знайти відомості про найважливіші заплановані події, різного роду організаційні справи. В “Додатках”, які видавалися з 1964 р. було опрацьовано термінологію таких спеціальних історичних дисциплін, як геральдика, генеалогія, вексилологія, сфрагістика та нумізматики. Оскільки вони видавалися малими тиражами і на правах рукопису циклоstileвим (мімеографічним) способом, через це вони практично відсутні в українських бібліотеках та архівах. Саме до таких маловивчених і практично недоступних українським дослідникам періодичних видань належать також “Записки УГГТ”.

Варто зазначити, що дотепер відсутнє комплексне та ґрунтовне дослідження, присвячене науково-дослідницькій діяльності УГГТ, що свідчить про необхідність опрацювання цієї теми в сучасній українській історіографії. Про діяльність Товариства згадано лише в аналітично-мемуарній статті одного з його організаторів – Л. Винара “Українське Генеалогічне і Геральдичне Товариство: генеза і діяльність” [6, с. 141-145]. Відомості про співпрацю УІТ з УГГТ є в монографіях А. Атаманенко “Українське історичне товариство: ідеї, постаті, діяльність” [1, с. 261-263] та Л. Сакади “Український історик”: генеза, тематика, постаті” [14, с. 144-149].

Стаття присвячена друкованому органу – серійному виданню "Записки УГГТ", яке виходило на правах рукопису циклоstileвим способом з весни 1969 по перше півріччя 1971 р. На нашу думку, публікації та розвідки, які представлені в "Записках УГГТ" заслуговують на пильну увагу сучасних дослідників геральдики та генеалогії. Актуальність їх вивчення визначається потребою встановити розвиток спеціальних історичних досліджень в діаспорі, що є важливою складовою частиною української соборної історіографії.

Ідея появи нового серійного видання, в якому б періодично публікувались науково-популярні матеріали з геральдико-генеалогічної тематики з'явилась після того, як УГГТ через фінансові труднощі не змогло видати в 1968 році запланованого "Наукового збірника". Перші згадки про нове видання знаходимо в "Бюлетені" на початку 1969 р.: "Записки УГГТ" міститимуть науково-популярні праці наших членів, як теж бібліографії праць наших членів, які особливо задіяні в царині родознавства, гербознавства і споріднених наук, родоводи наших членів, бібліографії українського печатознавства, прапорознавства" [5, арк. 2].

Протягом 1969 р. "Записки УГГТ" видавались одночасно з "Бюлетенем" та "Додатками" до нього, тобто 4 рази на рік. Однак з 1970 р. відбулось скорочення видання "Бюлетеня" та "Додатків", і збільшилась періодичність виходу "Записок УГГТ", про що було вказано у повідомленні від Редакції: "В біжучому році Записки УГГТ появлятимуться частіше, а саме двомісячно. Ця зміна спричинена потребою прискішеного закінчення праці над Бібліографічним Показником Української Емблематики, започаткування праці над такими ж показниками української генеалогії й нумізматики та вміщення в "Записках" деяких інтересних науково-популярних статей наших членів" [4, арк. 4].

Власне з того часу увага Редакції зосередилась над новим проектом, який мав з'явитись на сторінках "Записок УГГТ" під назвою "Бібліографічний показник української емблематики" (далі – "Показник"). Необхідність створення даного проекту Р. Климкевич підкреслював напередодні: "Потреба і брак українського геральдично-сфрагістично-вексилологічного бібліографічного показника відчувалась віддавна, як теж помітна відсутність українського генеалогічного бібліографічного показника. З цієї причини та щоби врешті започаткувати його опрацювання, присвячуємо цій справі від часу до часу поодинокі числа "Записок УГГТ".

Братимемо під увагу всі українські відносні публікації – наукові, науково-популярні й популярні з царини української емблематики, а з чужомовних – в цілості чи частинно дотичних цієї ж царини – лише ті, що мають наукову, історичну чи джерельну вартість” [2, арк. 1].

Так як багато членів УГГТ одночасно були й членами Українського історичного товариства (далі – УІТ), між об’єднаннями вчених існувала співпраця. Відомо, що вся інформація та відомості з української емблематики в подальшому мали бути використані УІТ при виданні “Бібліографії Української Історії”. Очевидно, що підготовка “Показника” ускладнювалась тим, що члени Товариства проживали в різних країнах світу. Проте вони активно відгукнулись, як вказував Р. Климкевич, “індексуючи відносні статті, що порозкидані в давніших українських періодичних виданнях, збірниках, календарях тощо, надсилаючи оригінали документів, їх фотокопії” [2, арк. 1].

З кінця 1969 і до середини 1971 рр. у восьми виданнях “Записок УГГТ” було опубліковано “Бібліографічний показник української емблематики”, в якому було систематизовано бібліографію праць, досліджень, публікацій з української геральдики, генеалогії, сфрагістики та вексилології. Опублікована бібліографія охоплює 534 позиції. Зокрема список українських праць був представлений 248 назвами, крім того, було індексовано близько 90 досліджень, присвячених проблемам вищевказаних дисциплін, польською та 56 – російською мовами. Цьому в значній мірі посприяли матеріали, надіслані до Архіву УГГТ. Серед відображених праць переважають статті та публікації з наукових видань, збірників, часописів. В бібліографії відображені поодинокі публікації та видання іноземною мовою, що стосувались української геральдики, вексилології та сфрагістики.

В передмові до першого випуску “Бібліографічного показника” Р. Климкевич зазначив, що увага в ньому зосередилася передусім на “давніших українських гербо, печате- й прапорознавчих працях, отже на таких, що появилися в ХІХ-ому й на початку ХХ-го століть, як теж на таких працях, яких автори або вже не живуть, або, якщо ще живуть, залишилися нечутними на протязі двох останніх десятиріч” [2, арк. 1].

Другий випуск “Показника” був продовженням першого випуску, однак тут увага була зосереджена на працях та публікаціях

польською мовою, присвячених проблемам української геральдики та сфрагістики. В передмові до другої частини було зокрема зазначено про стан опрацювання бібліографії української сфрагістики: "Праця над бібліографією української геральдики і генеалогії була розпочата 1947-го року співпрацівниками журналу "Рід та Знамено", однак коротке існування цього вартісного видання не дозволило їй належно розвинутися. Куди краще представляється справа з бібліографією української сфрагістики завдяки працям І. Крип'якевича та В. Гавриленка, в яких, однак, не узглядені, як слід, труди зарубіжних українських печатознавців. Актуальним залишалось питання впорядкування всієї сукупності бібліографічного матеріалу" [3, арк. 1].

Слід зазначити, що в "Бібліографічному показнику" увага приділялась також групуванню всього матеріалу. Кожен випуск складався з розділів, а ті, в свою чергу, з окремих підрозділів (подаємо список за оригіналом):

- українські праці:
- 2) збірники і періодичні видання, чужоземні праці:
 - а) еспанською мовою;
 - б) німецькою мовою;
 - в) польською мовою;
 - г) литовською мовою;
 - г) французькою мовою;
 - д) чеською мовою;
 - е) нідерландською мовою;
 - є) англійською мовою;
 - ж) російською мовою;
 - з) румунською мовою;
 - и) угорською мовою;
 - і) словацькою мовою;
 - й) латинською мовою.

Однак в п'ятій та шостій частинах "Показника" було запропоновано інший підхід до розподілу українських праць, які в свою чергу тепер поділялись на:

- а) праці українських знакознавців російською мовою;
- б) праці українських знакознавців німецькою мовою;
- в) праці українських знакознавців англійською мовою;

г) праці українських знакознавців польською мовою [4, арк. 1-4];

Сьомий випуск “Бібліографічного показника української емблематики” (березень-квітень 1971, ч. 2 (12)) був присвячений науково-дослідницькій діяльності члена УГГТ – Миколи Битинського, доробок якого пов’язаний із розвитком допоміжних історичних наук, зокрема геральдиці, фалеристиці, вексилології, емблематиці, уніформології. Тут подано список його наукових праць та досліджень, різноманітних публікацій з часів Ді-Пі періоду, звернено увагу на емблематично-мистецькі праці вченого. М. Битинський був автором двох нагород Української Народної Республіки – Хреста Симона Петлюри та Воєнного хреста. Крім того, він створив Герб Вільного козацтва (1934), який використовувався на офіційних документах, печатці та виданнях Громади кубанців у Празі. До кінця 1930-х рр. він підготував цілу низку геральдичних таблиць, кілька з них були видрукувані як поштівки: “Державні Відзнаки України” (герби – великий, середній і малий, прапори, корогви, значки, печатки – велика, середня і мала; Прага, 1939), “Соборний Герб України” (Відень, 1940), “Герби українських земель” (Відень, 1940). Як графік залишив по собі малярські роботи: “Альбом Гербів Українських Земель” з 32-ма кольоровими гербами (1939), “Альбом гербів українських гетьманів”, герби “Вільного козацтва” (1937), таблиці з гербами українських земель (1958) [10, арк. 1-2].

Більшість цих геральдичних робіт М. Битинського, на думку Р. Климкевича, можна вважати вдалимими. Поміж тим, графік “виконав важливе завдання своїми теоретичними працями й принагідними статтями, як теж – як мистець – своїми артистичними творами, впорядкувавши такі основні справи, як щитові форми, примінення приналежних українській геральдиці барв, стилізація гербових фігур, щитове оточення тощо. Особливо важні є прапорознавчі праці Миколи Битинського, а передусім ті, що присвячені справам історично й геральдично правильного барвопорядку українського національного прапора” [10, арк. 4].

Крім роботи над бібліографією, якій було присвячено більшість випусків, в “Записках УГГТ” можна знайти кілька генеалогічних розвідок. Це “Рід Шрамченків” [15, арк. 1-2] та “Про герб Кушинських “Куша” та предків цього роду” [11, арк. 1-3]. Слід зазначити, що авторами цих публікацій були члени УГГТ. У своїх

дослідженнях вони робили посилання на укладені В. Модзалевським та Б. Лукомським “Малоросійський родословник” та “Малоросійський гербовник”. Однак, на нашу думку, особливістю цих родоводів є те, що в них мало безпосередньо генеалогічної інформації, з’ясовано дати народження, смерті, шлюбу не всіх представників роду. В текстах більше переважає інформація службового, майнового та біографічного характеру, частково висвітлено суспільно-політичну значущість родів Шрамченків та Кущинських.

Серед досліджень, які стосуються геральдичної тематики, варто відзначити “Малозвісні міські герби Підляшшя” [9, арк. 1-4]. Ця розвідка була продовженням публікації Р. Климкевича про “Герби і печаті міст Підляшшя” в журналі “Український історик”. Джерельною базою дослідження стали надіслані членами до Архіву УГГТ матеріали. Р. Климкевич вказав, якими гербами протягом своєї історії користувались міста Підляшшя та зупинився на їх детальному огляді “беручи під увагу кінечності й можливості їхнього впорядкування та виправлення, згідно з загальними геральдичними правилами та вимогами особливостей української геральдики” [9, арк. 3]. Після ґрунтовного роз’яснення значення всіх зображених на гербі символів вчений дає низку рекомендацій щодо правильного їх оформлення та використання. Автором також здійснено реконструкції міських гербів за печатками: Високе, Гайнівка, Заблудів, Мукободи, Радин.

В іншій розвідці, присвяченій територіальним емблемам Прикаспійщини, Р. Климкевичем висвітлено герботворення даного регіону. Зокрема розглянуто та подано опис міських гербів Астраханської губернії: Інотаївське, Царів, Червоний Яр, Чорний Яр. Розгляд міської геральдики саме цього регіону пояснювався тим, що тут були сильні українські традиції. Без критичних зауважень, зазначаючи, що “...вісі чотири герби гарні своїм змістом і оформленням. Цікаво, що під оглядом стилю мають вони дуже мало спільного з міськими гербами сумежних з Астраханською Самарської й Саратовської губерній, зате вони незвичайно споріднені з гербами козацьких міст Кубанщини, Підкавказзя, Терщини й Донщини” [8, арк. 3].

Отже, саме такі, хоч і нечисленні, історичні розвідки на сторінках “Записок УГГТ” дозволяють дізнатись про проблеми у збереженні української міської геральдики: так члени УГГТ, знайомлячись з історією міста, з’ясовували те, які зміни перетерпів

його герб і який вплив на нього справила інша за походженням геральдика.

Підсумовуючи, слід зазначити, що Р. Климкевич, який був головним редактором “Записок УГГТ”, намагався уніфікувати весь зібраний матеріал для створення першого покажчика, який став би у нагоді дослідникам вищезазначених дисциплін, краєзнавцям, дослідникам регіоналістики. Однак через об’єктивні перешкоди, пов’язані з умовами існування науки в діаспорі, не вдалося реалізувати це в повній мірі. Хоча на той час видання “Бібліографічного покажника української емблематики”, в якому було систематизовано значну кількість наукових праць, досліджень з української геральдики, генеалогії, сфрагістики та вексилології було вагомим здобутком членів УГГТ. Це було перше в українській історіографії видання такого типу. Крім того, історична цінність видання полягає в тому, що в ньому є згадки про праці з української геральдики та сфрагістики, які не збереглися до наших днів, що дозволяє скеровувати зусилля на їх пошук та відтворення повнішої геральдичної бібліографії.

Джерела та література:

1. Атаманенко А. Українське історичне товариство: ідеї, постаті, діяльність (1965 – 1991) / А. Атаманенко. – Острог : НаУОА, 2010. – 671 с.
2. Бібліографічний покажник української емблематики. 1 частина (Маямі) // Записки УГГТ. – 1969. – Осінь. – Ч. 3. – 4 арк.
3. Бібліографічний покажник української емблематики. 2 частина // Записки УГГТ. – 1970. – Січень-лютий. – Ч. 1 (5). – 4 арк.
4. Бібліографічний покажник української емблематики. 5 частина // Записки УГГТ. – 1970. – Липень-серпень. – Ч. 4 (8). – 4 арк.
5. В справі зменшення видання Бюлетеню // Бюлетень для членів УГГТ. – 1969. – Весна. – Маямі. – Ч. 1 (33). – 2 арк.
6. Винар Л. Українське Генеалогічне і Геральдичне Товариство: генеза і діяльність / Л. Винар // Український історик (далі – УІ). – 2003. – Ч. 1-5 (156-160). – С. 141-145.
7. Климкевич Р. Українське Генеалогічне і Геральдичне Товариство / Р. Климкевич // УІ. – Ч. 1. – 1963. – С. 8-11.
8. Климкевич Р. Територіяльні емблеми Прикаспійщини / Р. Климкевич // Записки УГГТ. – 1969. – Літо. – Ч. 2. – 4 арк.
9. Климкевич Р. Малозвісні міські герби Підляшшя / Р. Климкевич // Записки УГГТ. – 1969. – Зима. – Ч. 4. – 4 арк.
10. Климкевич Р. Праці Миколи Битинського / Р. Климкевич // Записки УГГТ. – 1971. – Березень-квітень. – Ч. 2 (12). – 4 арк.

11. Кущинський А. Про герб Кущинських “Куша” та про предків цього роду / А. Кущинський // Записки УГГТ. – 1970. – Листопад-грудень. – Ч. 6 (10). – 4 арк.
12. Климкевич Р. Українське Генеалогічне і Геральдичне Товариство / Р. Климкевич // УІ. – Ч. 1. – 1963. – С. 8-14.
13. Лобко Н. Генеалогічні дослідження: минуле і сучасне / Н. Лобко // Українознавство-2002. Календар-щорічник. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2001. – С. 99-103.
14. Сакада Л. Український історик: генеза, тематика, постаті / Л. Сакада. – Нью-Йорк; К. : Вид-во ім. О. Теліги, 2003. – 380 с.
15. Шрамченко С. Рід Шрамченків / С. Шрамченко // Записки УГГТ. – 1971. – Липень-серпень. – Ч. 4 (14). – 4 арк.